

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Miljøetik

Arler, Finn

Published in:
Filosofisk etik

Publication date:
2011

Document Version
Accepteret manuscript, peer-review version

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Arler, F. (2011). Miljøetik. I A-M. Christensen (red.), *Filosofisk etik: Normativ etik, praktisk etik og metaetik* (s. 197-214). Aarhus Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Miljøetik

Finn Arler

Introduktion

Mens Sokrates levede, delte han kloden med halvanden hundrede millioner mennesker. Et par tusind år senere, helt præcis det år, Immanuel Kant døde, i 1804, passerede antallet den første milliard. Afhængig af hvilke kriterier man bruger, var der da gået et sted mellem 200.000 og 20.000 år, siden de første fuldt moderne mennesker så dagens lys (EA 2008). Kun godt hundrede år efter var antallet af mennesker fordoblet. Herefter begyndte det at gå stærkt, og ved indgangen til det 21. århundrede var tallet oppe på 6 milliarder. Den seneste milliard tog det blot 12 år at føje til. Selvom væksten er dæmpet de seneste årtier, kan den globale befolkning forventes at stige til over 9 milliarder allerede før midten af dette århundrede (US CB 2009).

For at bedømme miljøpåvirkningen af denne kraftige vækst i antallet af mennesker skal man gange med en nok så voldsom vækst i omsætning af energi og ressourcer pr. person. I løbet af det seneste halve århundrede, hvor befolkningen er fordoblet fra 3 til 6 milliarder, er størrelsen af den globale økonomi næsten femdoblet. Skulle økonomien fortsætte med at vokse med de seneste tiårs gennemsnit på godt 4 % om året, ville den globale økonomi blive 80 gange så stor i løbet af det kommende århundrede (Jackson 2009). Det er vanskeligt at forestille sig, at det kan lade sig gøre, så længe der kun er en enkelt klode til rådighed. End ikke en betydelig afkobling af den økonomiske vækst fra væksten i energi- og ressourceforbrug ville hjælpe tilstrækkeligt – og en sådan er hidtil ikke set i større omfang (Azar m.fl. 2002).

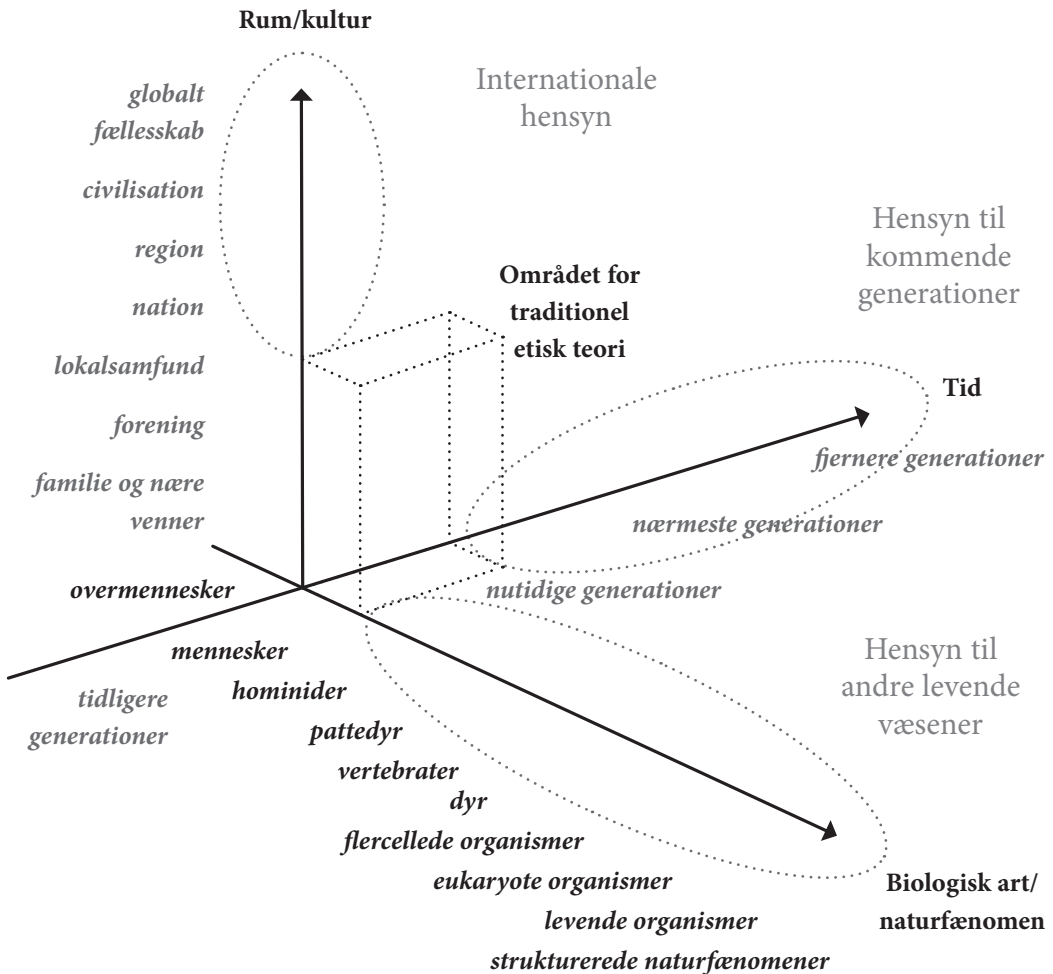
Væksten i antallet af mennesker og i omsætning af varer, energi og ressourcer bør ses i kombination med to andre forhold. For det første

er den globale ulighed vokset betydeligt i den nævnte periode. Den økonomiske vækst har primært fundet sted i de rigeste lande, hvor befolkningstilvæksten har været begrænset. Skal alle verdens indbyggere op på samme økonomiske niveau som i den rigeste del af verden, kræves en mangedobling af den globale økonomis omfang. Alternativt vil betingelsen for større lighed være, at befolkningerne i de rigeste lande accepterer en reduktion i energi- og ressourceforbrug med en faktor 4, 10 eller mere (Weizsäcker m.fl. 1998).

For det andet er menneskeartens dominans inden for den biologiske verden blevet stadigt mere ekstrem (jf. bl.a. IGBP 2001, UNEP 2005, MEA 2005). I tæt befolkede områder som Vesteuropa og det sydøstlige Asien går 70-80 % af nettoprimærproduktionen gennem menneskelige samfund. Der er meget få områder tilbage, som ikke er kraftigt påvirket af menneskers tilstedeværelse. En række af de mest artsrige og samtidig mest sårbare områder på kloden er kommet under voldsomt pres fra den fortsat ekspanderende menneskeart. Ud af den samlede biomasse af hvirveldyr, der lever på landjorden eller i luften, udgøres 98 % i dag af menneskene og vore produktions- og kæledyr.

Det er denne markante udvikling i den menneskelige arts påvirkning af omgivelserne, der har gjort miljøetikken til det centrale område af etikken i dag. Ved miljøetik forstår jeg overvejelser om det gode og det rette i påvirkningen af organismer, genstande, forhold og fænomener i menneskers nutidige såvel som fremtidige miljø. Heri er inkluderet spørgsmål om ressourceanvendelse og påvirkninger af energi- og materialestrømme i de klimatiske og økologiske systemer, mennesker tager del i. Som i andre former for etik gælder her, at sigtet er at identificere handlinger, regler og institutioner, som kan forsvares med grunde, man forventer at kunne opnå almen opbakning til.

Miljøetikken er central for de vidtgående beslutninger, der skal træffes i de kommende årtier. Den er samtidig teoretisk interessant, fordi den tvinger os til at forholde os til hensyn i dimensioner, som ligger uden for etikens traditionelle kerneområde. Som det fremgår af *Figur 1*, bliver især tre sådanne hensyn interessante, nemlig hensynet til kommende generationer, internationale hensyn (herunder fordelingsproblemer) og hensynet til andre livsformer og disses levesteder.

Figur 1. Moderne miljøetik bevæger sig ud over det traditionelle område for etik i tre dimensioner. I tid bevæger den sig ud over de nulevende generationer. I rum bevæger den sig ud over nationen som ramme for det gode liv og gensidige forpligtelser. Endelig betragter den ikke uden videre menneskearten som det selvfølgelig referencpunkt.

Der befinder sig naturligvis også miljøetiske problemstillinger inden for det, jeg i *Figur 1* har betegnet som området for traditionel etisk teori: Det gælder bl.a. spørgsmål om identifikation og fordeling af miljøgoder (sundhed, landskabs- og naturkvaliteter) og miljøskader (røg, støj og møg). Jeg har dog valgt i denne kortfattede fremstilling at fokusere på de tre særlige hensyn, som er fremdraget i figuren.

Bæredygtighed

Selvom forholdet til arvtagerne er et basalt element i menneskelivet, så har det indtil for nylig kun i begrænset omfang været et selvstændigt tema i etikken. Et grundprincip, som kan genfindes i mange kulturer, er ideen om at viderebringe egen arv i samme stand, som man selv overtog den. Det har som oftest været familiens hus og den jord, man har levet af, men det kan også være andre afgørende livsbetingelser som eksempelvis lokale fiskebestande eller skove. Selve ideen om bæredygtighed stammer direkte fra det tyske skovbrug, hvor man allerede i 1700-tallet havde formuleret kravet om kun at høste så meget træ, at skoven kunne nå at reproducere sig selv. Det var også grundtanken i den danske fredskovlov fra begyndelsen af 1800-tallet, et tidspunkt hvor skoven næsten var forsvundet fra Danmark, og tyske eksperter måtte hjælpe med at finde på en gang effektive og bæredygtige driftsformer.

Princippet har typisk fungeret på en statisk og lokalistisk baggrund. Skoven eller ejendommens frugtbarhed skal bevares, så man kan fortsætte med at dyrke og udnytte den som hidtil. Efterkommere er som oftest børn, børnebørn eller andre, som man har et direkte forhold til, og som forventes at leve liv, der minder om ens eget. Der er lighed på tværs af generationer indbygget heri, selvom kravet nok mere udspringer af et ønske om at bevare en bestemt livsform end af et abstrakt fordelingsprincip.

Temaet om bæredygtighed behandles i dag på en anderledes dynamisk baggrund. Vi kan ikke være sikre på, at vore egne børn vil beskæftige sig med det samme som os selv. De goder, vi selv sætter højt, er måske ikke de samme, som arvtagerne foretrækker. Den videnskabelige og teknologiske udvikling giver nye muligheder, og begrænsede ressourcer kan måske tænkes erstattet af mere rigelige. De berørte efterkommere er ikke længere blot de nærmeste, men befinder sig ofte langt væk i tid, rum eller kultur. Med et sådant dynamisk og ikke-lokalistisk udgangspunkt ændrer debatten karakter på en række centrale punkter, som vi skal se om lidt.

Traditionelle etiske teorier løber ofte ind i problemer, når vi tænker på tværs af generationer. Fokuserer man på *rettigheder*, opstår ikke blot problemet, om kun faktisk fremtidigt eksisterende eller alle potentielt

eksisterende fremtidige individer skal tilkendes rettigheder (den sidste position bliver hurtigt absurd). Man ender samtidig i det paradoks, at hvis man tilstræber at forbedre fremtidige menneskers situation for at sikre deres rettigheder, bliver det helt andre mennesker, der kommer til at eksistere (Parfit 1987). De, der faktisk kommer til at eksistere, bør for så vidt altid være glade for tingenes tilstand, uanset hvad, for havde man tidligere gjort noget andet, ville de slet ikke være født.

Dette paradoks er dog kun et problem for teorier, der knytter rettigheder eller, mere generelt, etisk hensyntagen meget håndfast til identificerbare personer. Med udgangspunkt i en mindre personbundet udgave af kravet om hensyntagen kan man argumentere for, at vi bør sikre, at de faktisk eksisterende medlemmer af kommende generationer, som vi direkte påvirker, ikke i kraft af denne påvirkning fratages *muligheden* for at leve liv af samme standard som vort eget. Egentlige rettigheder kan der dårligt være tale om, da vi ikke kan være forpligtede til at sikre, at de udnytter muligheden på fornuftig vis.

Også traditionelle *konsekvensetiske* teorier løber ind i vanskeligheder, når vi bevæger os på tværs af generationer. Her bliver det særligt tydeligt, hvor umuligt det er at præcisere kravet om at opnå den største mængde af positive konsekvenser, f.eks. forstået på klassisk utilitaristisk vis som summen af alle enkeltindviders positive og negative følelser (eller præferenceopfyldelser) uden begrænsning i tid. Selv de mest uhyrlige konsekvenser på kort sigt kan føre til gode konsekvenser på længere sigt. I kølvandet på 2. Verdenskrigs rædsler har de vesteuropæiske lande således haft den længste periode uden gensidige krigshandlinger nogensinde, og intet tyder på, at det vil stoppe. Mennesker er jo nu engang i stand til at lære. Hertil kommer, at man med et utilitaristisk udgangspunkt forventes at kunne afveje, om flere mennesker med ringere levemuligheder trods alt vil kunne give flere positive følelser end færre mennesker med bedre betingelser (Parfit 1987). Det er naturligvis ren fiktion.

Etiske teorier, der lægger stor vægt på *procedurer*, løber ind i det problem, at fremtidige generationer ikke kan medvirke. Antager man tilmed, at etiske hensyn oppebæres af gensidig nytte (Hume 1777/1966), så efterlades kommende generationer i en skidt position. Ingen vil have

nytte af at tage hensyn til dem. Selvom man forestiller sig, at der er tale om kontrakter mellem tre nulevende generationer med uensartede interesser (Gauthier 1986), efterlades generationer længere væk fortsat uden påvirkningsmuligheder. Effekter som først får betydning på lang sigt – radioaktive depoter, en forøget drivhuseffekt etc. – vil ikke blive tillagt nogen betydning.

En anden tilgang, der lægger vægt på procedurer, er den amerikanske filosof John Rawls' (Rawls 1971). Hans tilgang synes ikke i første omgang at give tilsvarende vanskeligheder, eftersom der er tale om *fiktive procedurer*, hvor mennesker, der ikke ved, hvor de placeres – her: i tid såvel som i rum – skal træffe afgørelse om fundamentale principper – her: om forholdet mellem generationer. Rawls afviser dog selv, at hans tilgang kan anvendes på tværs af generationer, eftersom den svageste gruppe, som forventes at blive favoriseret i den fiktive kontrakt, er fortidige generationer, som ikke længere kan hjælpes. Selv hvis man nøjes med at medtage nutidige og kommende generationer, forbliver det dog et problem, at konklusionerne afhænger af, hvilke egenskaber man på forhånd tillægger de fiktive deltagere.

Også den tyske filosof Jürgen Habermas løber ind i problemer med kommende generationer, når han gør en bestemt procedure, nemlig den faktisk gennemførte magtfrie *samtale* mellem alle berørte, konstitutiv for gyldigheden af etiske afgørelser (Habermas 1981). Kommende generationer kan netop ikke tage del i samtalen, og vil i bedste fald være repræsenteret advokatorisk. Dermed bliver det tydeligt, at samtaler mellem berørte parter nok er sunde, men umuligt kan udgøre selve forudsætningen for gyldigheden af principper vedrørende forhold mellem generationer.

Mit eget bud på en præcisering af bæredygtighedskravet består i udgangspunktet af tre hovedprincipper. For det første bør hver generation tilstræbe at overlade efterfølgende generationer livsbetingelser, der er (mindst) lige så gode som dem, de selv overtog. Dette princip ligger i tråd med klassiske antagelser, uanset om man fokuserer a) på lighed mellem generationer, b) på at hver generation kun har kloden til låns, c) på at vi alle udgør dele af et forpligtende kontinuerligt fællesskab eller d) på et humanitært forbehold i stil med John Lockes om

at efterlade »lige så meget og lige så godt« til den, der endnu ikke har nået at få en andel af jorden (Locke 1690/1966).

Nu er det klart, at kloden ikke kan efterlades i præcis samme stand, som den blev overtaget i. Fossile brændsler forbruges, mineraler spredes, klimaet ændres etc. Som andet princip kan man derfor kræve, at forringede miljø- eller ressourcemæssige betingelser opvejes af forbedrede muligheder som øget velstand, viden, teknologi el.lign. Har man accepteret det første princip, vil det andet princip næppe være kontroversielt. Derimod vil tolkningen af, hvad det indebærer at følge princippet, uundgåeligt give anledning til kontrovers. Spørgsmålet er nemlig, hvad der vil kunne erstatte hvad, og hvordan goders relative værdi skal fastlægges.

Som et tredje princip kan tilføjes, at ingen enkeltgruppe eller generation må ofres af hensyn til andres velstand og velfærd. På den måde udelukkes konsekventialister som Josef Stalin, der var parat til at ofre et par generationer på opbygningen af et kommunistisk tusindårsrige. Et noget vanskeligere problem, som jeg vender tilbage til senere, udgøres af fattige mennesker i andre dele af verden end vor egen. Spørgsmålet er, om vi er lige så forpligtede på at afhjælpe deres fattigdom, selv hvis vi ikke har noget medansvar herfor, som vi er til ikke at skade kommende generationer, som er lige så fremmede, men hvis vilkår direkte påvirkes af vore valg.

Som nævnt betyder det dynamiske og ikke-lokalistiske udgangspunkt, at debatten ændres på centrale punkter (Arler 1997). Arvtagerne bliver mere anonyme. Vi ved i mindre grad, hvem de er, og hvad de ønsker. Vi er ikke længere intimt forbundne med dem selv, deres leve-måde og deres værdier. Ressourcer synes mulige at substituere. Videnskab og teknologi bringer nyt, og præferencer skifter. Der kan derfor argumenteres for, at bæredygtighed ikke længere handler om at bringe specifikke goder videre, men alene om at bevare valgmuligheder. Hvis vi ikke helt kan vide, hvad fremtidige generationer ønsker, kan man hævde, at vi ikke bør vælge goder for dem. Vi bør i stedet koncentrere os om mere neutrale tilgange.

En første mulighed kunne være at bevare alting så tæt på sin nu-værende form som muligt. Dermed overlader vi det til efterfølgende

generationer selv at afgøre, hvad de vil betragte som goder. Hver generation tildeles et ensartet økologisk råderum, som den frit kan agere inden for, men aldrig må overskride (Miljø- og Energiministeriet 1995, Arler 2005). Visse goder er dog mere eller mindre ombyttelige. En række økologiske funktioner kan udfyldes næsten ensartet af forskellige arter. En skov giver f.eks. nogenlunde lige meget læ, producerer næsten samme mængde ilt, binder stort set lige så meget vand, kvælstof og kulstof, uanset om den rummer mange eller få træarter. En anden neutral mulighed er derfor at opretholde de økologiske funktioner, som er helt nødvendige, uanset hvilken form for liv man ønsker at leve, og sikre et minimum af kritiske goder som tilstrækkeligt rent vand eller et beskyttende ozonlag. Den udskiftning, der foretages, finder alene sted af effektivitetsgrunde, ikke af hensyn til udvalgte goder, og er dermed fortsat helt neutral.

En tredje mulighed er alene at bevare samme mængde goder som den, vi aktuelt råder over, målt i økonomisk værdi (Solow 1993, Det økonomiske Råd 1998, Miljø- og Energiministeriet 1999, Beckerman og Pasek 2001). Hvad denne kapital af goder skal bestå af, bør vi ikke som samfund blande os i. Om vi skal prioritere veje og industrianlæg eller blåhvaler og orangutanger, må afhænge af den økonomiske værdi, summen af enkeltindivider med uensartede præferencer tillægger dem. En fjerde mulighed er at bevare muligheden for et årligt afkast af samme størrelsesorden som det nuværende, målt i økonomisk værdi. Kan produktiviteten i samfundet øges, kan man nøjes med mindre kapital uden at give køb på bæredygtigheden.

Men er det rigtigt, at vi ikke bør træffe beslutninger på fremtidens vegne? Er alle genstande lige vigtige at bevare for at sikre neutralitet? Eller er det i modsat fald alene private præferencer, udtrykt i betalingsvillighed, som skal afgøre, om goder får lov at overleve? Er det kun kritiske goder, som ingen kan leve uden, der skiller sig ud? Overalt i verden har fællesskaber faktisk valgt visse goder ud og givet dem særlig beskyttelse. En række internationale konventioner forpligter til beskyttelse af udvalgte goder, der identificeres som natur- og kulturarv. Sådanne unikke goder kan både vi og vore efterkommere nok leve uden, men vi betragter dem som vigtige at bevare af etiske eller

identitetsmæssige grunde. Ofte går beskyttelsen længere end til særligt udvalgte goder som biologiske arter eller bygningsværker. I Danmark er f.eks. etableret en strandbeskyttelseslinje, fordi strandene betragtes som et fælles gode, hvis skæbne ikke bør overlades til købedygtige individers præferencer.

Der er ingen skarp grænse mellem omsættelige, kritiske og unikke goder (Arler 2005, 2009). Med understregningen af de unikke goder aflyses imidlertid bestræbelsen på at opnå neutralitet. I stedet forpligter vi os til at identificere goder, som vi forventer, at også fremtidige generationer vil have glæde af. Ret beset er det dog ikke af hensyn til fremtidens mennesker, at vi gør det, for måske forkastes de tilbudte goder. Snarere er der tale om en forpligtelse over for goderne selv eller over for det værdifællesskab, vi tager del i (de-Shalit 1995, Sagoff 1988). Ikke i en dogmatisk forstand, hvor goderne én gang for alle er fastlagt, men i en åben forstand, hvor valget af goder baseres på de bedste grunde, der indtil videre er i omløb.

Bæredygtig udvikling og internationale miljørelationer

Da spørgsmålet om bæredygtighed dukkede op på den internationale dagsorden, primært i forbindelse med Stockholmkonferencen i 1972, mødte det modstand fra mange, der var bekymrede over global ulighed. Den nye dagsorden blev set som en bestræbelse på at hindre fattige landes udvikling. I de følgende årtiers debat måtte det derfor vedholdende understreges, at begge dimensioner bør tilgodeses (Dresner 2002). Allerede i deklARATIONEN fra Stockholmkonferencen tales om rimelighed på tværs af både generationer og nationer. Begrebet 'bæredygtig udvikling', som især blev kendt med Brundtlandkommissionens *Vores fælles fremtid* fra 1987, var det mest vellykkede forsøg på at bygge bro over de to hensyn.

Ligesom hensynet til kommende generationer ligger også hensynet til fattige lande med en fremmed kultur ud over den traditionelle etiks kerneområde, hvor først bystaten og siden nationen typisk har udgjort den ydre ramme for overvejelser om retfærdig regulering og det gode liv. Spørgsmål om eksempelvis kolonialismens rimelighed, om global

fred, retfærdig krig etc. er dog dukket op med mellemrum, og med den voksende økonomiske ulighed op gennem det 20. århundrede har spørgsmålet om global fordelingsretfærdighed i stigende grad gjort sig gældende.

Lidt firkantet kan man dele de etiske positioner på området op på tre hovedgrupper. Ifølge den såkaldt *realistiske* position er udgangspunktet for enhver nation egeninteressen, og aftaler indgås alene, hvis nationens egne borgere har fordel af dem (bl.a. Morgenthau 1948). Ifølge en anden tilgang, som har været særligt markant med udviklingen af FN-systemet efter 2. Verdenskrig, *naboskabs*-positionen, er nationer forpligtede på at respektere hinandens grænser, afstå fra gensidig indblanding, overholde indgåede internationale aftaler etc. De er omvendt ikke forpligtede til at understøtte andre nationers borgere, bortset fra i særlige nødstilfælde (bl.a. Rawls 1999). I modsætning hertil argumenterer den *kosmopolitiske* position for, at der i det globale fællesskab findes en almen forpligtelse til at hjælpe de svagest stillede borgere på linje med det, der kendes inden for det nationale fællesskab (bl.a. Beitz 1979).

Med inddragelsen af en miljødimension ændres tematikken væsentligt. Negativ gensidig påvirkning kan ikke længere begrænses til krig og pression. Miljøpåvirkninger er i stigende grad blevet en central faktor, hvilket bl.a. afspejles i de hundredvis af bi- og multilaterale aftaler, som er dukket op det seneste århundrede, især efter Stockholmkonferencen i 1972. Jeg skal nøjes med kort at behandle to temaer, hvor miljø bliver centralt i en international sammenhæng.

Det første tema handler om fordelingen af dyrkbar jord. Det store antal mennesker gør, at der nu gennemsnitligt kun er omkring 1,4 ha dyrkbar landjord og 0,5 ha produktive lavvandsområder tilbage til hver verdensborger (Wackernagel og Rees 1996, WWF 2010). For et halvt århundrede siden var hver borgers areal dobbelt så stort, og det falder fortsat med det stigende befolkningstal. Det er ikke meget, og de færreste i den rige del af verden nøjes med det. I stedet bruges landområder i andre lande i et sådant omfang, at en global overtagelse af de riges livsform ville fordre flere kloder – ikke mindst hvis man medregner arealer til opsugning af overskydende drivhusgasser. Denne del udgør omkring halvdelen af det beregnede arealforbrug.

En hastig økonomisk udvikling i de fattige lande, en 50 % stigning i verdensbefolkningen og en fortsat vækst i de rige lande vil føre til et stort pres på arealerne, selv med en mere effektiv arealanvendelse. Det betyder konflikt og dermed etiske overvejelser om fordelingsprincipper. Skal vi alle tilstræbe at holde vort personlige arealforbrug under det gennemsnitlige areal for en verdensborger? Er der forhold, der kan begrunde en dispensation? Er vi så meget verdensborgere, at vi er villige til at give afkald på betydelige dele af det beslaglagte areal? Gælder det også, hvis andre ikke er villige? Eller har den 'realistiske' position ret på dette område: Den stærke bestemmer suverænt og giver kun indrømmelser, hvis der er en fordel ved det.

Selvom der ikke er noget simpelt svar på disse spørgsmål, så er det omvendt klart, at hvis følgerne af arealerobring gennem økonomisk invasion bliver sammenlignelige med følgerne af militær invasion, bliver det nødvendigt at se nøjere på rimeligheden heri. Fortsat vækst vil snart ændre på det, men klodens kapacitet er indtil videre kun overskredet, hvis man inkluderer de arealer, som kræves ved en opsugning af overskydende drivhusgasser i atmosfæren. Netop den menneskeligt forstærkede drivhuseffekt udgør det andet tema, jeg skal tage op.

En række kriterier kan anvendes ved fordeling af fordele og omkostninger ved en øget drivhuseffekt såvel som af emissionskvoter eller -rettigheder (Arler 2001, 2002). Jeg skal her nøjes med fordelingen af kvoter. Størst betydning har det, hvor tæt man opfatter det globale fællesskab. I den ene ende, hvor det opfattes som uforpligtende, i den realistiske positions ånd, vil kriterier som *magt* og *held* typisk blive tillagt stor vægt. De stærkeste tildeler sig selv rettigheder og behøver ikke indgå bindende aftaler. Medlemmer af stærke nationer kan tillade sig at opfatte det som et held, at de er født på rette tid og sted, og har ikke grund til at inddrage andre kriterier.

Viser der sig nationale fordele ved at indgå globale aftaler, må en global auktion, hvor fordelingen af kvoter følger *udbud og efterspørgsel*, være en foretrukken løsning for stærke parter. Stor betalingsevne sikrer de fornødne rettigheder. En anden form, der tager afsæt i den aktuelle magtfordeling, er en fordeling, hvor hidtidige emittenter af drivhusgasser tilkendes *hævd* og på den baggrund tildeles rettigheder.

Denne model kendes fra fordelingen af kvoter til virksomheder i EU. Modellen passer sammen med traditionelle økonomiske kriterier, hvor man så vidt muligt undgår politisk pålagte afvigelser fra den status quo-tilstand, der antages at afspejle en optimal balance.

Tager man udgangspunkt i en naboskabstilgang, vil man hælde mod andre kriterier. Mest oplagt er det at bruge *simpel lighed*, således at emissionsrettigheder fordeles efter befolkningstal (en gang for alle eller løbende justeret). Simpel lighed kan forbindes med et kriterium som *fortjeneste*: De, der lever op til den fælles målsætning, belønnes, de, der ikke gør, betaler kompensation. En sådan løsning følger det velkendte princip om, at forurenere betaler.

Også med et kosmopolitisk udgangspunkt, hvor man er forpligtet til at sikre de svageste parter, vil simpel lighed være attraktiv, da svage parter ofte har et ringe udslip af drivhusgasser. Køb og salg af kvoter vil dermed komme dem til gode. Man kan også anvende *evner* eller *formåen* som kriterier, således at de bedst stillede betaler omkostningerne, hvad enten udslippet reduceres eller ej. De svageste parter tildeles omvendt salgbare kvoter efter *behov* for økonomisk udvikling. Denne model er brugt i EU's interne fordeling på nationer, hvor det tværnationale fællesskab altså tolkes som forpligtende.

Min egen konklusion er, at simpel lighed er det mest oplagte grundkriterium på lidt længere sigt. På den måde udelukkes ingen fra at kunne støtte sig til de fossile brændstoffers krykker et stykke tid endnu. Andre kriterier kan dog være relevante som supplement, ikke mindst i en overgangsperiode. Det gælder både hævde, da en vis omstillingsfrist er rimelig, og behovskriteriet, der sigter på at støtte de svageste parter. Man bør generelt undgå fordelingsformer, som undergraver muligheden for lige respekt mellem mennesker på tværs af forskelle, og i stedet fremme former, som beforder den (Arler 2001). På det helt lange sigt, når det fossilfrie samfund er veletableret, må kvoterne forventes at miste betydning.

På tværs af arter

Traditionelt har etisk teori koncentreret sig om menneskeartens interne anliggender. Forholdet til andre arter er sjældent bragt på bane, og ofte betragtes forpligtelser i forhold til disse som indirekte (Kant 1784/1990). En markant undtagelse er den del af den utilitaristiske tradition, der støtter sig til Jeremy Benthams pointer om, at det er evnen til at føle, der er afgørende, og at alene kvantitet (følelsers varighed og intensitet) tæller, men ikke kvalitet (Bentham 1789/1996). Dyr's følelser tæller i så fald med på linje med menneskers i det store nytteregnskab.

En manglende hensyntagen til andre væsener betegnes ofte som antropocentrisme, der sættes i modsætning til biocentrisme. Det er imidlertid en problematisk modsætning (Arler 2009). På den ene side er antropocentrisme nemlig uomgængelig i den forstand, at mennesker altid er i centrum derved, at vi alene kan vurdere argumenter og tage etisk stilling. Omvendt er argumenter i en vis forstand altid tilstræbt artsupartiske eller biocentriske. Mener man at kunne argumentere for, at menneskers ønsker er usammenligneligt vigtigere end andres væseners, forventer man, at disse ville acceptere konklusionen, hvis de var i stand til at forstå den. Det samme gælder, selv hvis man tror, at alene magt er afgørende: Man forventer i så fald, at andre arter – inklusive eventuelle overmennesker – ville ignorere menneskers behov, hvis de havde magten i stedet for os.

Samtidig glemmes ofte, at menneskelige ønsker ikke behøver være selviske. Ønsker om, at andre væsener trives, er lige så menneskelige som ønsker om, at andre mennesker trives, og selvom man kan glæde sig over andres trivsel, så kan ønsket om trivsel ikke reduceres til egen nytte. Tilsvarende kan mennesker være æstetisk eller videnskabeligt engagerede og glæde sig over smukke og interessante organismer, uden at engagementet dermed kan betegnes som egocentrisk. Der er tværtimod netop tale om uselviske eller, med Kants udtryk, »desinteresserede« interesser (Kant 1790/1974, Arler 2009).

De, der har fremhævet følende væseners krav på hensyntagen, har især interesseret sig for behandlingen af dyr i stalde og laboratorier (f.eks. Singer 1976). Det er et vigtigt felt, men når tankegangen herfra flyttes udenfor, kan det let gå galt. Man får travlt, hvis man skal drage

omsorg for hvert enkelt vildtlevende dyr, ligesom det er absurd, hvis man må begrænse mængden af store dyr for at øge mængden af positive følelser hos små dyr, så summen bliver størst mulig. Når bl.a. Singer i stedet opfordrer mennesker til ikke at blande sig, kan det ses som udtryk for sund pragmatisme, men da mennesker allerede er dybt involveret overalt, er rådet ret beset ikke meget bevendt.

Andre teoretikere vil udvide gruppen af organismer med krav på hensyntagen, selvstændig egenverdi eller intrinsisk værdi. Nogle indrager kun de mest avancerede dyr (Regan 1988), mens andre går længere og i sidste instans tilkender alle levende organismer en selvstændig værdi. Til gengæld nedskrives de mindst avancerede organismers moralske betydning (Attfield 1991). Man får på den måde en naturskala, hvor lavere placerede organismers udfoldelse nok tilkendes egenverdi, men hvor hensynet til disse må vige for højere placerede organismers ønsker, hvis disse er seriøse nok. I praksis drukner man hurtigt i de komplicerede regelsæt, som opstilles, og er bedre stillet med blot at blive mindet om andre arters kvaliteter.

En sidste tilgang er den såkaldte biosfæriske egalitarisme, ifølge hvilken alle organismer bør behandles med lige respekt (Schweitzer 1923/1953, Taylor 1986). Også her opstilles en række upartiske regler, som anvendes i tilfælde af konflikt. Alle har ret til selvforsvar, væsentlige interesser går forud for perifere etc. Forsøger man at handle i overensstemmelse med disse regler, ender man hurtigt i absurditeter eller i det, Albert Schweitzer selv betegnede som et moralsk mareridt. Det gælder også, selvom man som Paul Taylor argumenterer for, at mennesker i kraft af særligt omfattende potentialer har ret til en meget bredtfavnende virksomhed, hvis den lige ret til selvudfoldelse skal efterleves. Den sidste pointe viser dog, at tilhængere af de nævnte positioner i praksis ofte kan ende med at handle ensartet på trods af de forskelligartede udgangspunkter. Det er opmærksomheden på fremmede organismers kvaliteter snarere end rigide regler, der er afgørende.

Kravet om ikke blot at gøre ting af hensyn til mennesker formuleres somme tider på den måde, at man også må gøre ting »for naturens egen skyld«. Det er igen en meget tvivlsom forestilling. Man kan naturligvis sige, at kravet om at »tage hensyn til naturen« blot er en

nyttig fællesbetegnelse for en række forskelligartede mål såsom at give mere plads til vilde organismer, at bevare en uafhængig dynamik etc. Sådan fungerer det givetvis udmærket i mange tilfælde. Tager man omvendt kravet bogstaveligt, bekender man sig samtidig til en religiøst inspireret dualisme, hvor mennesker holdes ude fra den øvrige natur. Med et darwinistisk udgangspunkt giver det derimod ikke mening at betragte mennesker som unaturlige. Menneskers mål er akkurat lige så naturlige som alle andre mål, og man kan derfor ikke tale om »naturens egne mål« som noget, der står i modsætning til menneskenes. Med menneskenes tilstedeværelse indbefatter naturen et refleksivt element og har dermed etableret en mulighed for bevidst at overveje og afveje værdier, mål og midler. Henvisninger til »naturens mål« bliver dermed selvreferentielle.

Det afgørende spørgsmål er ikke, om vi skal have mere natur eller ej, men derimod hvor stor en plads menneskearten skal tildeles i naturen. Der er ingen tvivl om, at menneskene er klodens mest interessante skabninger, men andre arter har også store kvaliteter, som vi skylder dem ikke at glemme. Og selvom menneskeligt prægede områder kan være både smukke, komplekse og fascinerende, så har områder uden megen menneskelig påvirkning lige så oplagt bevaringsværdige træk. Med en fortsat ekspanderende menneskeart kommer sådanne områder under stigende pres, og naturens gang bliver dermed sværere at lede ad baner, der sikrer, at alle vore medskabninger fortsat er med på vognen. Og det er en stor skam.

Arbejdsspørgsmål

1. Handler bæredygtighed primært om at viderebringe det bedste i vores kultur (kultur- og andre naturgoder, demokrati etc.) eller om at være tilbageholdende, så der er ressourcer tilbage til kommende generationer, uanset hvem de måtte være, og hvad de måtte bruge dem til?
2. Bekymrer du dig lige meget for a) dine egne børn og børnebørn, b) din egen nations nulevende generationer, c) din egen nations

- kommende generationer, d) nulevende mennesker i fjerne lande og e) kommende generationer i fjerne lande? Hvorfor/hvorfor ikke?
3. Hvilke kriterier vil være rimelige at anvende, når man skal fordele kvoter for udledninger af drivhusgasser? Skal fortidige udledninger indregnes? Vil det være rimeligt at ændre på kriterierne over tid? Hvorfor/hvorfor ikke?
 4. Har alle organismer lige meget krav på respekt? Er de lige betydningsfulde i tilfælde af konflikt? I modsat fald: hvilke kriterier skal anvendes, når man skal afgøre, hvor betydningsfulde de enkelte organismer er?
 5. Bør menneskearten være tilbageholdende og efterlade betydelige områder i en vild og næsten upåvirket tilstand? Hvorfor? Af hensyn til hvem?

Forslag til videre læsning

- Finn Arler: »Miljøetik – en introduktion« i F. Arler (red.): *Humanøkologi. Miljø, teknologi og samfund*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 2002, side 65-90.
- Finn Arler: »Bæredygtighed og naturkvalitet« i J. Holten-Andersen m.fl. (red.): *Dansk naturpolitik – i bæredygtighedens perspektiv*. Kbh.: Naturrådet 2000, side 36-50.
- Peter Kemp: »Bæredygtighedens etik« i J. Holten-Andersen m.fl. (red.) (2000), side 14-23.
- Poul Lübcke: »Bæredygtighed og velfærdsstat« i P. Lübcke (red.): *Miljøet, markedet og velfærdsstaten*. Kbh.: Fremad 1995, side 364-388.

Litteratur

- Arler, F. (1997). »Levn, levninger og brugt natur« i J. Guldborg og M. Ranum (red.): *Naturminder. Naturen brugt som levn*. Odense: Odense Universitetsforlag, side 19-29.
- Arler, F. (2001). »Global Partnership, Climate Change and Complex Equality«. *Environmental Values* 10, side 301-329.
- Arler, F. (2002). »Drivhuseffekt og global fordeling« i F. Arler (red.): *Humanøkologi. Miljø, teknologi og samfund*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, side 246-266.
- Arler, F. (2005). »Ecological utilization space – operationalizing sustainability« i A. Light og A. de-Shalit (red.): *Moral and Political Reasoning in Environmental Practice*. London: Routledge, side 155-185.
- Arler, F. (2006). »Ethics of large-scale change«. *Danish Journal of Geography* 106: s. 131-144.
- Arler, F. (2009). *Biodiversitet. Videnskab kultur etik*, bd. I-II. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Attfield, R. (1991). *The Ethics of Environmental Concern*. Athens og London: The University of Georgia Press (udvidet 2. udg.).

- Azar, C. m.fl. (2002). *Decoupling – past trends and prospects for the future*. Swedish Advisory Council, Ministry of the Environment, Stockholm.
- Beckerman, W. og J. Pasek (2001). *Justice, Posterity, and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Beitz, C. (1979). *Political theory and international relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Bentham, J. (1996/1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, J.H. Burns, H.L.A. Hart og F. Rosen (red.). Oxford: Clarendon Press.
- de-Shalit, A. (1995). *Why Posterity Matters*. London og New York: Routledge.
- Dresner, S. (2002). *The Principles of Sustainability*. London: Earthscan.
- Evolutionary Anthropology (EA) (2008). Special Issue: *Modern Human Origins*, 17(1), side 1-80.
- Gauthier, D. (1986). *Morals by Agreement*. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1981). *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hume, D. (1966/1777). *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*. La Salle, Illinois: Open Court.
- International Geosphere-Biosphere Programme (IGBP) (2001): *Global Change and the Earth System: a Planet under Pressure*. Stockholm.
- Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth?* London: Sustainable Development Commission.
- Kant, I. (1990/1784/85). *Eine Vorlesung über Ethik*, Gerd Gerhardt (red.). Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Kant, I. (1974/1790). *Kritik der Urteilskraft*, K. Vorländer (red.). Hamburg: Felix Meiner.
- Locke, J. (1966/1690). *The Second Treatise of Government*, J.W. Gough (red.). Oxford: Basil Blackwell.
- Miljø- og Energiministeriet (1995). *Natur- og miljøpolitisk redegørelse*. Kbh.
- Miljø- og Energiministeriet (1999). *Natur- og miljøpolitisk redegørelse*. Kbh.
- Millennium Ecosystem Assessment (MEA) (2005). *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island Press.
- Morgenthau, H.J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Parfit, D. (1987). *Reasons and Persons*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1999). *The Law of Peoples*. Cambridge Mass./London: Harvard University Press.
- Regan, T. (1988). *The case for animal rights*. London: Routledge.
- Sagoff, M. (1988). *The economy of the earth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schweitzer, A. (1953/1923). *Kultur og Etik. Kulturfilosofi. Anden Del*. Kbh.: Det danske Forlag.
- Singer, P. (1976). *Animal liberation: a new ethics for our treatment of animals*. London: Cape.
- Solow, R.M. (1993). »Sustainability: An Economist's Perspective« i R. Dorfman og N.S. Dorfman (red.): *Economics of the Environment*. New York: W.W. Norton og Company.
- Taylor, P. (1986). *Respect for Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- UNEP (2005). *GEO Year Book, An Overview of Our Changing Environment 2004/05*. Nairobi: UNEP.

- U.S. Census Bureau (US CB) 2009. International Data Base, June 2009 update (<http://www.census.gov/ipc/www/idb/worldpopinfo.php>).
- Wackernagel, M. og W. Rees (1996). *Our Ecological Footprint*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Weizsäcker, E.U. m.fl. (1998). *Factor Four: Doubling Wealth, Halving Resource Use*. London: Earthscan.
- WWF (2010). *Living Planet Report 2010*. (www.wwf.dk/dk/Materiale/Files/Bibliotek/lpr2010).
- Det økonomiske Råd (1998). »Bæredygtighed: Balance mellem generationer« i *Dansk økonomi*, efteråret 1998. Kbh.: Det økonomiske Råds Formandskab, side 171-256.